

სამყაროს ფრაზეოლოგიური სურათი როგორც ეროვნული მსოფლმხედველობის სისტემა

სოფიო მქავია

აკაკი წერეთლის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
sophio.mjavia@atsu.edu.ge

DOI: <https://doi.org/10.52340/lac.2022.942>

სამყაროს ენობრივი სურათის სპეციფიკა, მნიშვნელობის ეროვნული (და ამ თვალსაზრისით, უნიკალური) კომპონენტი ენის სისტემის ყველა დონეზე ვლინდება, თუმცა განსაკუთრებული მკაფიოებით იგი ლექსიკასა და ფრაზეოლოგიაშია წარმოდგენილი. სამყაროს ფრაზეოლოგიური სურათი წარმოაჩენს სამყაროს შესახებ ხალხის ცოდნის ერთობლიობას, პირველ რიგში, ყოფითი ცნობიერების დონეზე; ამ თვალსაზრისით მას შეიძლება სამყაროს ნაივური სურათი ეწოდოს. ენის ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში ფიქსირდება სინამდვილის ტიპური ფრაგმენტები (მოქმედება, მდგომარეობა, სიტუაცია, ხარისხი, რაოდენობა და ა.შ.), რომლებიც ერთმანეთთან კავშირშია გააზრებული. ეს სიტუაციები იქცევა ადამიანთა ქცევის სტერეოტიპად, რომელიც ეროვნული კულტურული მსოფლმხედველობითაა განპირობებული. ნაშრომში წარმოდგენილია ენათმეცნიერთა დასაბუთებული მოსაზრებები იმის შესახებ, რომ კულტურული კონოტაციის გამო, რომელსაც ფრაზეოლოგიზმი შეიცავს, სამყაროს ფრაზეოლოგიური სურათი შეპირისპირებითი ლინგვისტური კვლევის მნიშვნელოვანი სფეროა.

საკვანძო სიტყვები: სამყაროს სურათი, ფრაზეოლოგიური სისტემა.

„სამყაროს სურათის“ ცნება შედის სხვადასხვა მეცნიერების თეზაურუსში, რომელთა შორისაა ფილოსოფია, საბუნებისმეტყველო, მათემატიკური, ტექნიკური და სოციალურ-ჰუმანიტარული მეცნიერებები. ამ ცნების ჩამოყალიბებაში მნიშვნელოვან როლს ასრულებენ ი.გ. ჰერდერის, ვ. ფონ ჰუმბოლდტის, ლ. ვიტგენშტაინის, ო. შპენგლერის, მ. ჰაიდეგერის, ე. ფრომისა და სხვ, ასევე ენათმეცნიერთა - ი.ლ. ვაისგერბერის, ე.სეპირის, ბ. უორფის, ე. ბენვენისტის, ა.ა. პოტებნიას და სხვათა სამეცნიერო შრომები.

რადგან თავის თეორიულ და მეთოდოლოგიურ საფუძვლებს „სამყაროს სურათის“ ცნება, უპირველეს ყოვლისა, ანთროპოლოგიური პარადიგმის ფარგლებში პოულობს და სწორედ ანთროპოლოგიური ლინგვისტიკის პრობლემათა ველს წარმოქმნის, ამიტომ იგი შეიძლება ანთროპოლოგიურ ცნებად იქნას მიჩნეული. ამ ცნების განვითარების თანამედროვე ეტაპისათვის დამახასიათებელია სამყაროს სურათის როგორც რთული კონცეპტუალური ცნების გაგება, რომელიც დაკავშირებულია ადამიანის მიერ გარესამყაროსა და მის შესახებ არსებული ცოდნის შემეცნებასთან. სამყაროს სურათის ფორმირებაში მონაწილეობს ადამიანის ფსიქიკური აქტივობის ყველა ასპექტი: აღქმა, შეგრძნება, წარმოსახვა, აზროვნება და ა.შ. ამიტომ შეუძლებელია საუბარი მხოლოდ ერთ რომელიმე პროცესზე, რომელიც დაკავშირებულია ადამიანის სამყაროს სურათის ფორმირებასთან. ადამიანი ჭვრეტს სამყაროს, იაზრებს მას, შეიგრძნობს, შეიცნობს, ასახავს რეალობას და იგი გამოიხატება ენაში.

იმ საკითხების ერთობლიობიდან, რომლებიც სამყაროს სურათის რაობის, ხასიათის, მისი მრავალშრიანი სტრუქტურის წარმოქმნის საკითხებს ეხება, ლინგვისტიკისთვის ყველაზე მეტად საინტერესოა ენის როლის პრობლემა ადამიანის ცნობიერების მიერ სამყაროს ასახვის პროცესში. ენის შესწავლის ეს ფილოსოფიური ასპექტი ბოლო ათწლეულების მანძილზე ვლინდება სამყაროს ენობრივი სურათის აქტიურ კვლევაში, რაც განპირობებულია მეცნიერთა სურვილით დაადგინონ მასში ადამიანური ფაქტორის როლი და ენის მეშვეობით გარესამყაროს შეცნობა-გააზრების გზები.

სხვადასხვა ენა სამყაროს სურათს ანიჭებს გარკვეულ სპეციფიკას, ეროვნულ კოლორიტს, რაც აიხსნება ხალხთა ცხოვრების წესის, რელიგიის, კულტურისა და ტრადიციების განსხვავებებით. ხალხის მსოფლმხედველობა აყალიბებს სამყაროს სურათს და აქედან გამომდინარეობს, რომ ნებისმიერი ენობრივი საზოგადოების მენტალიტეტი დიდწილად განისაზღვრება მისთვის დამახასიათებელი სამყაროს სურათით, რომელიც წარმოადგენს ამ უკანასკნელის აღქმას საზოგადოების წევრების მიერ. ერთსა და იმავე კონცეფციას აქვს ენობრივი გამოხატვის სხვადასხვა ფორმა სხვადასხვა ენაში. ასახვის გზები და ფორმები, ისევე როგორც ცნებების ფორმირება, განისაზღვრება კონკრეტული ენობრივი საზოგადოების ცხოვრების სოციალურ-კულტურული და ბუნებრივი თავისებურებების სპეციფიკით. თითოეული ხალხის ენა უნიკალურია, რადგან ენობრივ ცნობიერებაში გამოიხატება ხალხის მიერ მატერიალური სამყაროს გაგებისა და ინტერპრეტაციის უნარი.

განსაკუთრებით საინტერესოა ენობრივი სურათისა და ხალხის მენტალობის ცნებების ურთიერთმიმართება. „მენტალობა - არის სამყაროს ჭვრეტა მშობლიური ენის კატეგორიებისა და ფორმების მეშვეობით, რომლებიც საკუთარ თავში

აერთიანებენ ეროვნული ხასიათის ინტელექტუალურ, სულიერ და ნებელობით თვისებებს მის ტიპურ გამოვლინებებში“ [კოლესოვი 1995: 14]. ა.ი. გურევიჩის თანახმად, მენტალობა - სამყაროს ხედვის წესია. იგი განსხვავდება იდეოლოგიისგან, რომელიც აზრებისა და შეხედულებების გაცნობიერებულ სისტემასთანაა დაკავშირებული; მენტალიტეტი კი ხშირად არარეფლექტირებული და ლოგიკურად გამოუვლენელი რჩება. მენტალიტეტის სტრუქტურა მოიცავს: 1) არქეტიპებისა და ადამიანთა დომინანტური მოთხოვნილებების სისტემას; 2) ცოდნას, რწმენას, აზროვნების სტილს; 3) შეფასებებს, ნორმებს, გონება-განწყობილებას [კოჩეტკოვი 2002].

ხალხის მენტალობის აქტუალიზება ენის უმნიშვნელოვანეს კულტურულ კონცეპტებში ხდება [გურევიჩი 1996]. თითოეული საზოგადოება გამოიმუშავებს მსოფლმხედველობის საკუთარ სისტემას, რომელშიც აისახება გარესამყაროსა და საკუთარი თავის როგორც ამ სამყაროს ნაწილის გააზრება. კონცეპტები, როგორც ამ სისტემის შემადგენელი ნაწილები, ერთგვარი ფრაგმენტები, ასახავენ კონკრეტული ხალხისთვის აქტუალურ ცნებებს, რომლებიც ამ ხალხის ცხოვრების წესით, ისტორიით, წეს-ჩვეულებებით, რელიგიით, ტრადიციებითაა განპირობებული. ეს კონცეპტები აისახება ხალხის ენიბრივ სურათში და თაობიდან თაობას გადაეცემა, როგორც სინამდვილის, გარესამაროს შემეცნების სისტემატიზებული ეროვნულ-კულტურული გამოცდილება.

ამრიგად, სამყაროს ენობრივი სურათი ეროვნული სპეციფიკით გამოირჩევა, იგი უნიკალურია. სამყაროს სხვადასხვა ენობრივი ხატების ანალიზი, მათი ერთმანეთთან შედარება გამოკვეთს, ერთი მხრივ, უნივერსალურ ნიშნებს, მსგავსი მიმართებებისა და ფასეულობების სისტემებს; მეორე მხრივ კი, ეროვნულ თავისებურებებს. სამყაროს ენობრივი სურათის სპეციფიკა, მნიშვნელობის ეროვნული (და ამ თვალსაზრისით, უნიკალური) კომპონენტი ენის სისტემის ყველა დონეზე ვლინდება, თუმცა განსაკუთრებული მკაფიოებით იგი ლექსიკასა და ფრაზეოლოგიაშია წარმოდგენილი. მრავალი მეცნიერი სწორედ ფრაზეოლოგიას მიიჩნევს ყველაზე თვითმყოფად მოვლენად, რომელშიც ენის ეროვნული თავისებურება გამოიხატება. ფრაზეოლოგიური საშუალებები განიხილება, როგორც იმ განწყობათა მატერიალური გაფორმება, რომლებიც ეთნოსში ყალიბდება და რომლებიც შეისისხლხორცებენ ყველაფერს, რაც დამახასიათებელია მოცემული ხალხისთვის როგორც შემეცნების აქტიური სუბიექტისთვის.

თანამედროვე ლინგვისტურ ლიტერატურაში (ვ.ნ.თელია, ვ.ა.მასლოვა, მ.ლ. კოვმოვა) არაერთხელ აღინიშნა იმის შესახებ, რომ ფრაზეოლოგიური ერთეულების უმეტესობის სემანტიკაში ადგილი აქვს კონოტაციურ კულტურულ კომპონენტს, რომელიც ერთგვარი ტრანსლატორია ინფორმაციისა ამა თუ იმ ხალხის კულტურის

შესახებ. კულტურული კონოტაცია ისეთი კატეგორიაა, რომელიც სხვადასხვა სემიოტიკურ სისტემას - ენას და კულტურას აკავშირებს ერთმანეთთან: ფრაზეოლოგიური მნიშვნელობის კულტურული კომპონენტის მეშვეობით, რომლის დერმს ფრაზეოლოგიური ერთეულის სახეობრივი საფუძველი წარმოადგენს, გამოიხატება ენის მატარებელთა კულტურული ცოდნა [რომანოვა 2007]. ფრაზეოლოგიური ერთეულების უმეტესობა ადამიანთან, მის გარემომცველ სამყაროსთან, მის მოღვაწეობის სფეროსთან, შინაგან, სულიერ სამყაროსთანაა დაკავშირებული.

ფრაზეოლოგია, როგორც სამყაროს ენობრივი სურათის ნაწილი, ინტენსიურად მონაწილეობს მისი სპეციფიკური ეროვნული კოლორიტის შექმნაში. ხატები, რომლებსაც ემყარება ფრაზეოლოგიური ერთეულები, საერთოა ენობრივი საზოგადოების წევრებისათვის, ამიტომ ფრაზეოლოგიაში განსაკუთრებული მკაფიოებით აისახება ეროვნული მენტალიტეტისა და სამყაროს ეროვნული ენობრივი სურათის თავისებურებები. ფრაზეოლოგიური ერთეულები ყოველთვის მიმართულია სუბიექტისკენ, ანუ მათი წარმოქმნა უკავშირდება არა იმდენად სამყაროს აღწერას, არამედ მის ინტერპრეტაციას, მის შეფასებას, სამყაროს მიმართ სუბიექტური დამოკიდებულების გამოხატვას. ენის ფრაზეოლოგიური შემადგენლობა - ამა თუ იმ ლინგვოკულტურული საზოგადოების ეროვნული თვითშეგნების გამოხატულებაა. ფრაზეოლოგიური სისტემის მკვეთრად გამოხატული ეროვნული ხასიათი აისახება ფრაზეოლოგიური ერთეულების სტრუქტურაში, კომპონენტების შემადგენლობაში, სახეობრიობასა და სემანტიკაში. ფრაზეოლოგიური შემადგენლობის სპეციფიკურობას განსაზღვრავს აგრეთვე ხალხის ცხოვრების პირობები, გეოგრაფიული მდებარეობა, ისტორია, ტრადიციები, რელიგია; ფრაზეოლოგიური ერთეულის ხატოვანი სახე ზოგჯერ წმინდა ეროვნულ რეალიას უკავშირდება.

ამრიგად, ფრაზეოლოგიზმების თვითმყოფადობას განსაზღვრავს როგორც ენის შინაგანი კანონები, ასევე ექსტრალინგვისტური ფაქტორები. ფრაზეოლოგიზმების სტრუქტურული თავისებურებები დამოკიდებულია ენის ტიპზე და გრამატიკულ მიმართებათა გამოხატვის წესზე, მათი ლექსიკური შემადგენლობა - მოცემულ ენაში არსებული ნომინაციის საშუალებებზე, სახეობრიობა და სემანტიკა - ენებში ობიექტური სინამდვილის გამოხატვის ამა თუ იმ საშუალებებზე [ხეიშხო 2007: 86]. სემანტიკური ინფორმაციის გარდა, ფრაზეოლოგიური ერთეულები შეიცავენ ინფორმაციას, რომელიც სპეციფიკურია მხოლოდ შესაბამისი ენის მატარებელი ხალხისთვის.

ნებისმიერი ენის ფრაზეოლოგიური ფონდი ინდივიდუალურია. ვ.გ. გაკი თვლის, რომ შეიძლება გაიმიჯნოს ფრაზეოლოგიური ერთეულების ეროვნული და

კულტურული სპეციფიკა. ავტორის აზრით, ეროვნულ სპეციფიკას განსაზღვრავს ობიექტური და სუბიექტური ფაქტორები. ობიექტური ფაქტორი გამოიხატება ბუნებასა და კულტურულ რეალიებში, რომლებიც მხოლოდ მოცემული ხალხისთვისაა დამახასიათებელი, სუბიექტური გულისხმობს სხვადასხვა ენაში განსხვავებული ენობრივი საშუალებების არჩევას ერთი და იგივე მოვლენების გამოსახატავად. კულტურულ სპეციფიკას განსაზღვრავს კონკრეტული საზოგადოების მატერიალური და სულიერი კულტურის ელემენტები, მისი ისტორია, წეს-ჩვეულებები, ბუნებრივი და გეოგრაფიული თავისებურებები [გაკი 1984].

ადამიანის მიერ სამყაროს აღქმისა და ენობრივი სურათის შექმნის პროცესში ხორციელდება მისი ენობრივი კონცეპტუალიზაცია, წარმოიქმნება სამყაროს ფრაზეოლოგიური სურათი; ამ პროცესში ვლინდება ამა თუ იმ ხალხის მიერ რთული კონცეპტების სახეობრივი გამოხატვის (ვერბალიზაციის) უნარი. სამყაროს ფრაზეოლოგიური სურათი, უნივერსალურიცაა და სპეციფიკურიც. მისი უნივერსალურობა გამოიხატება ფრაზეოლოგიური ერთეულების ფორმალურ ორგანიზებაში (ფრაზეოლოგიზმების ზოგადი, საერთო მოდელების არსებობა), სემანტიკური მნიშვნელობის გამოხატვის უნივერსალურ პრინციპში (ფრაზეოლოგიური ერთეულის მნიშვნელობისა და მასში შემავალი კომპონენტების მნიშვნელობათა არაიდენტურობა). ამავდროულად, თითოეული ენის ფრაზეოლოგიური სურათი განუმეორებელია, რადგან მასში შემავალი ერთეულები გამოხატავენ ეროვნული მსოფლხედვისა და მენტალიტეტის თავისებურებებს; ერთიანობაში ისინი სამყაროს უნიკალურ ენობრივ ხატს წარმოქმნიან.

სამყაროს ფრაზეოლოგიური სურათის შესწავლა სხვადასხვა ენების მასალაზე ხელს უწყობს ზოგადად ფრაზეოლოგიის როგორც ენათმეცნიერების სფეროს კვლევის განვითარებას; ამავდროულად ამ პროცესში თითოეული ენის ფრაზეოლოგიური ხატი განიხილება, როგორც მსოფლიო კულტურის უნიკალური შემადგენელი.

ლიტერატურა:

1. გაკი 1984 - Гак В.Г. Опыт объяснения некоторых семантических механизмов пословицы // Паремнологические исследования. Сборник статей. – М., 1984. – С. 149-177.
2. გურევიჩი 1996 - Гуревич А.Я. История ментальностей и историческая антропология. Зарубежные исследования в обзорах и рефератах. – М., 1996. – 92 с.

3. კოლესოვი 1995 - Колесов В.В. Ментальные характеристики русского слова в языке и философской интуиции // Язык и этнический менталитет. – Петрозаводск: Изд-во Петрозаводск. ун-та, 1995. – С. 13-24.
4. კობეჭკოვი 2002 - Кочетков В.В. Психология межкультурных различий. – М.: ПЕР СЭ, 2002. – 416 с.
5. რომანოვა 2007 - Романова Е.А. Устойчивые сочетания с компонентом сердце в английском и немецком языках: автореф. канд. филол. наук. – Петропавловск-Камчатский, 2007. – 22 с.
- ბეიშხო 2007 - Хейшхо Ф.И. Предикативные глагольные фразеологизмы русского и адыгейского языков: структурные и грамматические особенности // Вестник Адыгейского госуд. ун-та, 2007 – № 2. – С. 86-90.

Sophio Mzavia

Akaki Tsereteli State University

Phraseological picture of the universe as a system of national worldview

Abstract

The specificity of the linguistic picture of the world, the national (and in this sense, unique) component of meaning, is revealed at all levels of the language system although it is particularly clearly represented in vocabulary and phraseology. The phraseological picture of the world represents the totality of people's knowledge about the world, primarily at the level of day-to-day awareness; in this sense it can be called a naïve picture of the universe. Phraseological units of language contain typical fragments of reality (action, situation, situation, quality, quantity, etc.) that are thought of in relation to each other. These situations become a stereotype of human behavior driven by a national cultural worldview. The paper presents the substantiated opinions of linguists that due to the cultural connotation contained in phraseology, the phraseological picture of the world is an important field of contradictory linguistic research.

Key words: picture of the world, phraseological system

რეცენზენტი: პროფესორი ს. მუჯირი